

О АНГЛОСАКСОНСКОЈ СПОЉНОЈ ПОЛИТИЦИ

02. јули 2008.

Тема овог чланка није само приказ спољне политике Велике Британије и Сједињених држава, некадашње и садашње водеће државе англосаксонског типа. Више од тога, тема је приказ онога што називамо англосаксонски став према држави и међународним односима. Из тог става, доживљаја света проистичу специфични англосаксонски манири у спољној политици, неки пут свесно и са намером, а неки пут несвесно и инстинктивно. Али, без обзира на разумни или несвесни начин формирања спољне политике она је увек иста – антиевропска и колонијална. Антиевропска је англосаксонска тежња да на европском копну нема доминантне или водеће државе. Колонијална тежња Англосаксонаца је одржавање хаотичног, разбијеног управног апарата у стварним или привидним колонијама ради стицања материјалне користи.

Хенри седми – отац енглеске нације

Формирање англосаксонства пратићемо од самог почетка, који не пада у годину 1066., када је Вилем освајач покорио Енглеску, иако званична историографија о њега изводи непрекинуту нит даље њихове историје. Уверен сам и поткрепићу то да је први прави енглески краљ био Хенри седми.

Период Вилема освајача и његових наследника био је увертира за оно што ће започети владавином Хенрија другог Плантагенета, а то је доба када је Велика Британија део, назовимо га тако, широког културног комонвелта француских Капета. Не може се рећи да је Енглеска била у политичком смислу француска провинција. То и није тачно; напротив, енглески су краљеви тога доба били политички и моћнији и утицајнији од француских, неки пут и неупоредиво. Имали су поседе на француском тлу и аспирације да те поседе што више увећају.

Али начин живота, уметност и уопште култура енглеског двора и великаша била је увезена из Француске. Била је заправо један бочни крак витешке епохе Капета. Ту епоху у фигуративним уметностима зовемо Готика, у музици време трубадура и трувера, а у друштвеном и политичком то је класично витешко средњевековље.

Обухватним приказом епохе Капета бавићу се другом приликом. За сада нагласимо да се до изумирања директне линије династије Плантагенет, то јест до смрти Ричарда другог (1399), али и касније, на енглеском двору задржао француски језик, као чешћи у употреби, престижнији и цењенији. Заправо је Хенри пети (1413-1422) први краљ (после 1066) који је у приватној преписци користио енглески језик.

Неко ми може приговорити да се битне одлике енглеске нације јављају и у том периоду. Да свестан сам и ја да легенда о Робину Худу, потиче из тог доба, свестан сам и да се јављају књижевници и песници који користе енглески, али је чињеница да ти митови и песме не припадају краљевима нити аристократији, већ простом народу. У то време Енглеска је јако далеко од формиране националне свести и државног става.

Период од 1399 до 1485 обележен грађанским ратом двеју ружа, а заправо династичким сукобом две побочне линије владајуће династије, куће

Ленкастера и куће Јорка је период преображаја. Авантура Хенрија петог, његова победа код Азенкура, мир који је наметнуо Французима, али и каснији упорни покушаји министара Хенрија шестог да задрже поседе, последњи су одблесци старих претензија на француско копно, које су пак одраз осећаја припадања француском културном комонвелту. Међутим, тај период је прожет гушењем најразличитијих побуна, сукобима разноразних претендената на престо, али и англификацијом виших слојева. Иако, можда, неки Енглези данас виде бојне успехе Хенрија петог, као рађање енглеске нације, они су само делимично у праву. Чињеница је да се у то доба форсира енглески језик и да се кокетира са англофоним становништвом како би се боље мотивисао за рат, али је исто тако чињеница да победу код Азенкура Хенри пети није искористио за припајање француске територије, већ да би себе крунисао за краља Енглеске и Француске. Очито је дакле, да је он и даље сматрао да је бити Француски краљ престижно, иако његова намера некако говори као да покушава да изједначи престиж енглеске круне са француском.

Међутим, већи део овог периода припада борбама за освајање и консолидацију краљевске власти. Она је окончана победом Хенрија седмог (1485-1509) у бици код Бофорта, широј публици познатој по чувеној Шекспировој реченици: „Краљевство за коња“ коју је славни писац ставио у уста можда неправедно озлоглашеном грбавом краљу Ричарду трећем. Може бити да она и није изгледала као коначан крај грађанских ратова, али је то била, а човек који је то сигурно знао био је сам Хенри седми, највероватније свестан чињенице да се највећи број могућих претендената на овај или онај начин преселио на онај свет. Наиме, једна од његових првих мера била је свођење активне војске на најмању могућу меру, а то управо значи да је осећао да му она неће бити потребна. Даљи догађаји су му дали за право. Енглеска је имала унутрашњи вишедеценијски мир, све до верских превирања у време првих наследника Хенрија осмог. Но, та прва мера Хенрија седмог указала је и на то да нови краљ у потпуности одустаје од свих територијалних претензија ка француском копну¹. Нови краљ, иначе Велшанин пореклом, није у Француској видео ништа привлачно, или барем ништа довољно привлачно да би се упустио у авантуре својих претходника. Он је већ био у потпуности Енглец, и сигурно да у томе није био усамљен.

Друга битна одлика владе Хенрија седмог је његово живо занимање за трговину – видимо како различитим прописима покушава да потисне холандске и ханзеатске трговце из енглеске и већим делом успева. Прекоморска истраживања, такође почињу за његове владе - већ 1497 пловио је Џон Кабот до Њу Фаундленда. Додуше после тога је интересовање замрло, све до 1551, када су Ричард Чанселор и Хју Вилوبي у намери да открију северни пут за Кину заправо открили пристаништа у Белом мору. Московска компанија основана је већ 1555. са монополом на трговину са Русијом.

Мада ти подухвати падају педесетак година касније, њихов дух је трговачки дух, зачет за владе Хенрија седмог. У збиру, његовом владом Енглеска губи све одлике континенталне заједнице, престаје у потпуности да буде део Европе и започиње живот острвске нације који ево траје до данас.

---

¹ Истина, три љиљана на грбу енглеске, као и интитулатура која садржи „краљ Француске“, симболи формалних претензија ка Француској задржали су се све до 1801, када их је докинуо Џорџ трећи

Страх од континенталне силе

Иако Хенри седми то није формулисао, па чак се тиме није ни бавио, пут који је утро веома јасно је исцртао позиције будуће енглеске спољне политике. Она се састоји у следећем.

Што се тиче односа према Европи он је у великој мери дефанзиван, немајући претензија ка континенталним територијама. Активност енглеске спољне политике одређена је потребом да се одржи равнотежа снага на континенту, како би се предупредила појава моћне континенталне државе која би могла да угрози Енглеску било ограничавајући домете њене трговине, било директно физички покушајем да је освоји.

Испратимо енглеску позицију од шеснаестог века до данас. Већ од владе Хенрија осмог (1509-1547) осећа се антишпански дух у Енглеској. У време Хенрија осмог он је у бити антипапски, али како је, нарочито после италијанских ратова, хабзбуршки двор у Мадриду постао нека врста заштитника, али и господара и папства и католичког света уопште, то су антипапски потези Хенрија осмог морали нужно водити ка антишпанском ставу, ако нису таквим ставом били и условљени. Отворено испољавање антишпанског духа налазимо у влади његове ћерке Елизабете прве. О елизабетанским успесима у борби против Шпаније је свако са пристојном општом културом обавештен било преко научно популарних књига, било преко више него обилне кинематографије, па ћемо опис изоставити, напомињући да су ти успеси заправо успеси из дефанзиве који су само спречили неке домете Шпаније, али никако променили суштински однос снага. Ваља рећи и да савремена кинематографија придаје превелики значај елизабетанским победама, преувеличава и саме победе и њихове последице.

Шпанија, први покушај глобалне империје, нагло је ступила на позорницу владом Карла првог, који је стицајем околности наследио већи број прерано преминулих рођака, па је номинално владао Шпанијом, заједно са прекоатлантским и италијанским поседима, Фландријом, Бургундијом, Аустријом, а изабран је и за римско немачког цара. Ипак, средиште његове моћи налазило се у Шпанији која је добила за владе његових претходника Фердинанда арагонског и Изабеле кастилијанске, данас крајње непопуларну и оклеветану, али веома ефикасну и краљу лојалну чиновничку структуру у виду инквизиције. Када се на то дода количина злата и сребра која је пристизала из Америке онда је позиција Шпаније у односу на друге територије у тој персоналној унији била надмоћна. Ах, да, не заборавимо и непобедиве шпанске трупе – терциосе врхунац ратне тактике тог доба.

Јасно је да је таква Шпанија представљала стварну опасност за Енглеску, како могућношћу да заузме већи део континенталне обале и тако диктира услове у трговини са континентима (што је ипак било веома мало вероватно), али много више могућношћу да исконтролише прекоокеанске трговачке путеве. Стога је ометање Шпаније неминовност у оквиру енглеских стремљења.

Шта више, завршни ударац шпанској хегемонији задала је Енглеска, и то на веома подао начин. Додуше, подлост тог чина је више последица околности него намере. Објаснимо то. Тридесетогодишњи рат трајао је од 1618 до 1648. Његово средиште чинила је Немачка узаврела од верске нетрпеливости протестаната и католика, а окупио је једну по једну већину Европских држава, Шпанију од 1621, као заштитника католика, Данску од 1625, Шведску од 1629 као заштитнице протестаната, и најзад Француску од 1635 на страни

протестаната², мада се она „испод жита“ мешала и раније. За то време Енглеском су владали краљеви династије Стјуарт: Џејмс први (1603-1625) и Чарлс први (1625-1649) који Шкоти и католици пореклом и скромних способности изгледа нису осећали шта је енглеска позиција. Енглеска историографија, рђаво се изјашњава о њима, њихове владе прожете су унутрашњим напетостима, а други од њих доживео је и да га одведу на губилиште. Револуционарна превирања потрајала су још неко време иза тога, а контролу над енглеском републиком преузео је амбициозни војсковођа са титулом лорд заштитник Оливер Кромвел (1653-1658). Све дотле, заузета унутрашњим напетостима Енглеска је изолована од збивања на копну. За то време Немачка излази из рата 1648, тзв Вестфалским миром, а у рату остају још само Шпанија и Француска које се десет година од Вестфалског мира налазе у позицији два грога боксера који се држе један за другог, а ниједан од њих нема снаге за завршни ударац. Последње што је урадио Кромвел у свом животу било је да уђе у тај рат на страни против Шпаније, 1658 и да не доживи ефекат свог потеза, када је Шпанија 1659, такозваним Пиринејским миром признала пораз.

Иако, највероватније, прекретницу представља битка код Рокроа 1643, када је шпанска хегемонија достигла крајњу границу свог простирања, ипак је нови однос снага озваничен пиринејским миром. Стратегију сламања шпанске моћи осмислили су и спровели кардинали Ришеље и Мазарен (умро 1660), а Енглези су у тој работи одиграли улогу уколико који чека крај рата да с леђа и мучки докрајчи уморног и ослабелог војника, иако, признајем, не баш до краја смишљено.

По смрти кардинала Мазарена, Луј четрнаести проглашава своје пунолетство, и од тада је Француска хегемон европског копна. Енглеска за време Чарлса другог (1660-1685) води притворну и пасивну политику према Европи, како због консолидације унутрашњег стања, тако и због личности самог краља кога су оптуживали да је потајни католик и да жели сарадњу са Лујем четрнаестим ради враћања Енглеске католичанству. Али, већ са много енглескијим по карактеру Виљемом Оранским Енглеска почиње политику сада антифранцуску. (Ратове са Холандијом овде не наводим јер су они по карактеру и узроку део енглеске колонијалне политике, а не политике према Европи. Исто важи и за ратове за Џенкинсово уво и аустријско наслеђе.) То посебно пада у очи за време рата за шпанско наслеђе (1700-1713), где је енглеско мешање настало искључиво из потребе да се ослаби Француска. Заиста, Енглеска није имала никакав разлог да подржава кандидатуру надвојводе Карла на шпански престо, и остала је у рату и након што је он ту кандидатуру повукао. У том рату видимо још један битан елемент. Наиме 1704 године Енглези су заузели гибралтарску стену, и још увек је држе. Иако свега неколико квадратних километара у површини она има велики значај јер контролише морски теснац који спаја Атлантски океан са Средоземним морем. Заузимање и упорно држање Гибралтара, узорни је пример енглеске војне доктрине према Европи. Уместо средњовековних претензија краљева Плантагенета на континенталне територије, Енглези сада теже ка томе да са минимумом квадратних километара исконтролишу што више неуралгичних тачака на поморским путевима.

Читав осамнаести век Енглеска се држи антифранцуске позиције, али је енергија коју ту улаже далеко мања. И даље призната за водећу европску државу, Француска је слабија него у претходном столећу. Седмогодишњи рат

---

² иако католичка земља – овај потез је правдао Ришеље доктрином „државног разлога“

(1756-1763) који Енглеска води са Француском инспирисан је колонијалним разлозима, а не потребом за одржавањем равнотеже на континенту, јер она постоји или се њој тежи и без енглеског уплива.

Ривалитет Француске и Енглеске сада је више ствар традиције и помодарства па Француска Луја шеснаестог помаже америчке побуњенике без стварних мотива или зацртаних циљева. Француски историчари кажу да је помоћ упућена Американцима била освета за пораз у седмогодишњем рату. Рекао бих да су у праву.

Посебну занимљивост представља однос Енглеске према француској револуцији. Иако су револуционарне идеје водиле Француску ка устројству сличном енглеском, ипак је реакција била више него уздржана. Нису се Енглези плашили, као неке европске земље, да ће клица револуције захватити и њу, јер односи и проблеми који су довели до револуције нису били присутни у Енглеској. Посматрано с модерне тачке гледишта очекивало би се да Енглеска подржи револуционаре који француском народу доносе слободу налик оној коју они имају. Но, на прелому осамнаестог и деветнаестог века таква размишљања нису била актуелна. Ако на тренутак заборавимо користољубиве акције према француским колонијалним поседима, Енглези су пре свега били задовољни постојећом равнотежом на континенту, и ни на који начин им није одговарала револуција која би могла да ствари изведе из равнотеже. Иако слове за претерано опрезне људе, показало се да њихова бојазан није била неоснована. Наравно да је њима највише одговарало да се земље на континенту баве саме собом, и може бити (а то аутору овог текста није познато) да су енглески агенти охрабривали Пруску и Аустрију да интервенишу. А можда и не, јер се с почетка револуције Француска чинила слаба.

Међутим, већ прва Димуријеова победа над неприкосновеним пруским трупама најавила је шта се може очекивати: непредвидива и агресивна Француска. Још су Жирондинци војно интервенисали у Белгији (тада шпанска низоземска) и наметали власт комитета подређену оној у Паризу. За владе директоријума, показало се да је револуција од Француске начинила моћнију и опаснију државу него што је то била у време Бурбона. Француске трупе видимо у северној Италији, а потом и у Египту.

Револуционарне интервенције у Европи и Медитерану изгурале су на површину великог противника – Наполеона.

Стигосмо, дакле, до Наполеонових ратова. Учили су нас да је Наполеон, иако препун рђавих особина, био „користан“ јер је развојио револуционарне идеје по Европи. Његови противници били су назадни феудални режими пре свега у Аустрији и Прусској, али и другде, у Италији, Шпанији итд. О томе шта је добро, а шта лоше у улози Наполеона дискутоваћемо другом приликом. Хајде да се усредсредимо на енглеску улогу у Наполеоновим ратовима, која некако увек остане негде у неком недовољно осветљеном углу. Оно што подвлачим, што желим да подцртам је то да Наполеон, и уопште француски револуционари нису узимали Енглеску за непријатеља, или барем то нису радили са пуним срцем. Жеља са којом су се борили противу феудалних режима далеко превазилази жељу да се боре противу Енглеза. Не, њима су Енглези били непријатељи само силом прилика, они их нису желели за непријатеље.

Али су зато Енглези са свом својом страшћу (онолико колико је у њих има, и колико је видљива) узели Наполеона за непријатеља. Мобилисали су све своје ефективне и војне, и привредне, и дипломатске, и људске противу њега. Потцртавам ово још једанпут, јер и данас Енглези имају талента да убеду

државе да их воле, или да их уважавају ако не могу да их воле, или ако већ морају да их не воле или мрзе, да то чине млако.

Велика Британија је учесник свих антиреволуционарних и антинаполеоновских коалиција. У почетку, они се користе слабљењем централне управе у Француској, како би отели неко колонијално парче од Француза. Подупиру побуне по француским провинцијама, али не да би тамо ратовали, већ да би даље замајавали централну власт у Француској. Касније, када Наполеон показује колико је војно надмоћан, Енглески шићарцијски приступ у Наполеоновим ратовима полако прераста у „бити или не бити“.

Тек када је војно сломио читаву Европу, Наполеон се окренуо Енглеској. Његове трупе су контролисале територију од Скандинавије до Сицилије и од Шпаније до Пољске, и тек тада је Енглеска избила за првог непријатеља. Но, енглеска морнарица показала се непремостивом препреком за Наполеона. Одлучивши се три стотине година уназад да буду острво, а не део европског копна, Енглези су војску поистоветили са морнарицом. Њихови војни учинци на копну су скромни и нерадо се упуштају у ту врсту ратовања, али зато владају морима.

Не могавши да заузме Енглеску, Наполеон им је увео трговинску блокаду – оно што се данас зове санкције. И тада се догађа чудо! Наполеон одлучује да казни Русију због кршења санкција! Дакле, после спорадичних покушаја одустаје од рата са Енглезима, али зато опрема и води армију незапамћене величине у суманити поход на Русију. Епилог сви знамо. Наполеонова војска је била десеткована, његов углед и воља за даљим успесима сломљени. Наполеон је поражен. Колико живота, усева, кућа и градова је Русија платила за то, тешко је измерити. Козаци су били ти који су ујახали у Париз, али је стварни добитник била Енглеска. Да ли је њихова тајна дипломатија потпомогла такав развој догађаја, или је он последица њиховог укупног става, или можда само срећа, тек чињеница је, и то неспорна, да су други страдали за њихове победе. Не верујем да је срећа, јер се то исто поновило у другом светском рату.

Одредбама бечког конгреса 1815, које је, кажу, осмислио кнез Метерних, Француска је имала бити ослабљена толико да не ремети мир у Европи. Уопште, Метернихова Европа, заснивала се на томе да Аустрија има пресудан утицај у Немачком и Италијанском савезу. Шпанију више нико није узимао озбиљно, а Француска је сматрана могућом претњом „стабилности у Европи“. Период равнотеже обележиће читав деветнаести век, све до првог светског рата.

А сада погледајмо како се понашају Енглези. Сада они сарађују са Француском. Да, то је тако и у време грчког устанка – тамо заједно подржавају Грке 1827, заједно подржавају Мехмед Алију у Египту 1830, заједно учествују у кримском рату противу Русије 1853-1856. Слаба Француска је логичан избор енглеске антиевропске позиције.

Равнотежа снага у Европи деветнаестог века састојала се у недостатку доминантне силе и у друштвеним превирањима, као што су револуције, ратови и стварање националних држава. Све је то одговарало Енглеској која је управо у то време, а зовемо га викторијанско светска сила број један, колонијална империја у којој сунце никад не залази.

Колико су снаге на континенту биле једнаке можемо видети и по томе што се све до 1914 године није знало којој од сукобљених страна ће приступити Енглеска. Кажу чак да се Немачка упустила у рат, верујући да ће Енглеска бити на њеној страни или барем да ће остати неутрална. Енглеска је ипак подржала савез Француске и Русије. И поред енглеске подршке, Немачка и њени

савезници су стајали боље; чак и улазак Италије у рат на страни Антанте није донео превагу. На источном фронту, централне силе су однеле победу; Русију је захватило расуло и револуционарно врење. Коначна победа у првом светском рату извојевана је тек уласком Сједињених америчких држава у рат, 1917 године. Истина, одлучујућа војна победа забележена је на јужном – солунском фронту, и Аустроугарска је прва испала из рата. Немачка тек када се осетила угрожена и из тог, јужног правца. Ипак, не треба придавати превелики значај солунском фронту. Претпоставља се да је Немачка била привредно и људски исцрпљена до крајњих граница, и да би и без солунског фронта неколико месеци доцније већ морала да тражи мир.

Иако су жртве на јужном и источном фронту биле далеко веће, у овом рату Енглези су гинули много (скоро милион погинулих). Показало се да и поред великих улагања и жртава Енглеска више нема могућности да одржи равнотежу снага на европском континенту. Тек је улазак Сједињених америчких држава у рат то остварио. Тим чином САД су стале уз раме са Великом Британијом, да би у наредном периоду преузеле примат.

Деловање америчког председника Вудроу Вилсона, обележава напуштање такозване Монроове доктрине, формулисане почетком деветнаестог века, а која упрошћено гласи: „Не дамо ником да се меша у наше унутрашње ствари, и исто тако ми се не мешамо у туђа питања“, нешто као Кина данас. Те, 1917 када САД улазе у рат, могућност да се било која друга сила уплиће у њихове унутрашње ствари била је равна нули, па очување Монроове доктрине више није била америчка потреба.

Осим ратног учешћа, Вилсон се определио и за наметање мировних услова, пре свега Немачкој и Аустроугарској. Вилсон је тај (занимљиво) који је инсистирао да Немачка буде република, када су остали прихватили понуду кајзер Вилхелма да задржи титулу краља Пруске и да Немачку врати на стање од пре 1866. Од тада па до данашњих дана Сједињене америчке државе полако и корак по корак преузимају улогу Енглеске.

Између два светска рата европске државе су, пре свега у односу на САД изгубиле снагу, али се то још увек није примећивало. Победничка француска трећа република диктирала је дипломатске односе у Европи са самоувереношћу која није имала много упоришта у стварности.

Пред други светски рат, слушамо често о томе, политика енглеског премијера Чемберлена била је крајње попустљива и благонаклона према Хитлеровој Немачкој. Биће да Енглеској није одговарала превише слаба Немачка којој су наметнути понижавајући услови и превелике ратне репарације. Заокрет у енглеској политици збио се тек након што су европске силе одобриле поделу и комадање Чехословачке. Тада је, подсетимо се, Хитлер не питајући никога заузео и тај смањени патрљак који је преостао од Чехословачке након поделе. Енглези тада мењају премијера, то постаје Винстон Черчил чија основа политике гласи: „И са црним ђаволом, само да је против Хитлера“ – цитат из његове апологије савеза са Стаљином.

Хитлерови ратови су у свом карактеру *déjà vu* Наполеонових. И он је био болећив на Енглезе, они су давали неутемељене гаранције једној по једној европској држави од Пољске до Грчке и Југославије и подривали му посао. Хитлер је одлагао инвазију на Енглеску, и као и Наполеон упустио се у суманути подухват освајања Русије, где је пукао и искрварио до последње капи. Западни фронт отворен је тек после Курске битке када је рат већ заправо био

решен. Искрцавање у Нормандији била је, у ствари, трка са Стаљином ко ће пре и ко ће више заузети од европског копна.

Завршетак другог светског рата избацио је из лежишта односе снага међу државама. Не улазећи у подробније описе узрока и детаља, навешћемо само резултат који је трајао све до окончања хладног рата, а мора се признати, и данас је ситуација веома слична.

Други светски рат изнедрио је две мегасиле САД, као прву и СССР као другу. Британску позицију преузеле су САД, доживљавајући СССР као доминантну континенталну силу коју треба ограничити. Земље западне Европе за њих су представљале мале тампон државе према СССР-у. Другоразредни значај Западне Европе, њена улога предсобља САД-а и бране према СССР-у и даље је свеprisутна.

Али завршимо сада анализу, констатацијом да је Енглеска данас изасланик или гувернатор америчке политике у Европи – остатак захтева посебан напис.

Материјалистички колонијализам

Позабавимо се, сада, енглеском колонијалном политиком.

Шеснаести век, пре свих, означио је драматичне промене у европском друштву. Основ тих промена јесте колонизација уопште, а посебно америчког континента. Последице као што су појава нових болести, појава нових намирница, драматичан пад цена племенитих метала, као и богаћење и снажење централних администрација приатлантских држава у потпуности су измениле Европу.

Оставимо за сада по страни приступ Португалије, Француске и Холандије изазовима колонијализма и направимо упоредни преглед приступа две највеће колонизаторске силе Шпаније и Енглеске. Шпанце, зачетнике таквог подухвата, гонио је дух авантуризма. Завршивши успешно, непосредно пре открића Америке, реконквисту и заокруживши геополитичку целину Пиринејског полуострва, хидалгоси скромног иметка задовољење свог авантуризма тражили су у колонизаторским походима, уместо у рату са Маврима. Побијали су заставе на свако тло на које се искрцају и проглашавали га за својину краља. Са несмањеном страшћу тражили су злато, па после и друга привредна добра како би и то поклонили краљу. Најзад, свештеници нису пропустили да новозадобијене територије освоје и за католичку веру, а не само за краља. Можда су новчани разлози нагонили те шпанске истраживаче да крену у поход, и можда су они за њих били више него исплативи, али је дух тих потхвата био друкчији.

Покретачку снагу чинио је авантуризам; животна филозофија пикарских романа. Смисао је била Шпанија као империја, а то значи да су наступали као освајачи и мисионари. Христијанизација становништва, па рецимо и њихова хиспанизација и инкорпорирање у моћну Шпанију – то је била срж шпанске колонизације.

Енглези, пак, такви какви су, на путовања су ишли са много мање помпезности. Нису свечано побијали заставе нити су се хвалили Божјим посланством њиховог краља. Почели су, с намером да тргују, и мора се рећи, читав шеснаести век, они су били у дефанзиви, у сенци моћне Хабзбуршке Шпаније. Почели су са ситним трговачким постаја и гусарењем. Они ниједног трена нису имали намеру да заузимају територије нити да их посматрају као део

Енглеске. Уосталом, једине две тачке на земљиној кугли где је њихов генетски материјал опстао у већини јесу Северна Америка и Аустралија и обе су насељене из сасвим споредних разлога.

Употребио сам реч „једине“ а Америка и Аустралија можда данас не изгледају тако мало, па ћу, пре него што наставим опис, објаснити потанко шта се ту догодило.

Енглески колонисти почели су да у знатнијем броју пристижу у Северну Америку у првој половини 17 века, и то не као освајачи или господари, већ као избеглице. Наиме, Енглеску није мимоишло верско превирање које је узбуркало тадашњу Европу. После низа различитих експеримената, Енглеска је заузела курс умереног протестантизма. Дакако, умереност овде означава то да одклон од папске доктрине није одвише велики. Она донекле означава и то да њихови прогони верских неистомисљеника нису били претерано острашћени за појмове оног доба, што из данашњег угла никако не заслужује придев умерено. Како год, један број католика тражио је уточиште на континенту, пре свега у Француској, већи број је остао, али су зато сви радикални протестанти отишли за Америку. Заправо, другачије није ни могло да буде, јер су ти радикални протестанти, разни квекери, пуританци и остали ишли дотле у свом верском радикализму да су одрекли потребу постојања државе – све се, подучавали су, на овоме свету одвија у односу човек – Бог и то без посредника. Није, дакле, само црквена администрација била мета њихових уверења већ и државна. Све и да их нико није гонио, они су сами своје природно и логично пребивалиште тражили на местима где државни апарат нема домета, или је тај домет одвише слаб. То су, дакле, разлози првобитног англосаксонског насељавања Америке, које је одредило судбину Америчких посела британске круне као експанзионог суда за одлив вишка становништва, и то вишка у буквалном смислу, за одлив оних којима није било места на острву. Доцније, у другој половини седамнаестог и целом осамнаестом веку, северно амерички поседи послужили су као уточиште социјалним, а не верским избеглицама, којих је, како нам књиге кажу, било знатно више него оних првих. Од избеглица, дакле, потичу они људи који су после наметнули свој језик и начин живота осталим насељеницима и, доцније, исељеницима. Подсетимо се да је енглески језик добио једноцифрен број гласова више од немачког када се утврђивао званични језик САД-а, и подсетимо се великих исељавања из Европе у Америку на прелому деветнаестог и двадесетог века.

Аустралија, касније од Америке, насељена је тако што је званичној Енглеској служила као место за изгон осуђеника, поглавито у првој половини деветнаестог века. Иначе, оба места, и Северна Америка и Аустралија била су слабо насељена домаћим становништвом, и при том је њихов степен организовања био више него јадан, тако да је пут колонизаторима био потпуно отворен. Шпанци су, поређења ради, учинили нешто много захтевније и теже. Освојили су, а затим наметнули свој језик и веру далеко бројнијим и боље организованим земљама. Само држава Астека имала је главни град Тенохтитлан који је 1534 године бројао 300,000 становника. Шпанска освајања се могу окарактерисати као херојске епопеје ако волимо Шпанце, или као дивљачка и брутална разарања ако их не волимо, али се зато енглеска освајања могу окарактерисати као безлични феномен дифузног простирања.

А то што су се потомци њихових исељеника већ 1783 (дакле век и по после насељавања) побунили против матице и извојевали своју слободу има своје зашто, своје објашњење, а оно се налази у енглеском приступу

колонијалној политици, коју ћемо најбоље и најјасније описати на примеру Индије.

Најпре неколико фактографских података. Од 1500 године Индијом влада моћна династија Могула, династија освајача из Авганистана турско-монголског порекла и исламске вере (у већинском хинду окружењу). За време могулских краљева Европљани су подигли и населили неколико трговачких постаја, најпре Португалци, а затим и остали, Французи, Холанђани и Енглези. Могулски владари радо су са њима трговали и држали добре односе. Но, ничија није до зоре горела и смрћу шаха Аурангзеба 1707. године Могулско се царство распало и утонуло у анархију. Обласни господари су почели самостално да владају својим областима, неки мањим, а неки и веома пространим. Историја нас, даље, учи, да је сер Роберт Клајв генерал британске војске потукао 1757. код Плесија суровог Сурају Девлу, набоба од Бенгала и тако припојио његову пространу државу британском царству, након чега је пут за даље освајање Индије био потпуно отворен. Звучи филмски романтично, а није ни погрешно. Једино што та прича прећуткује поједине битне детаље који бацају сасвим нову слику на индијске послове британске државе. Да, намерно кажем послове, а не освајања, авантуре или походе, јер реч је о следећем.

Трговачке постаје и трговина са Индијом биле су у надлежности источно-индијске компаније, предузећа које је имало од државе дат монопол на наведене послове. (Већ у то рано време, она је попримила одлике акционарског друштва.) Војно ангажовање Британаца у Индији није било питање безбедности, нити питање војно, није било подстакнуто стратешким разлозима, већ трговачким и привредним. Овде није реч само о узроцима ангажовања већ и о правној форми. Реч је о договору источно индијске компаније са британском ратном морнарицом, који огољен од фраза, преамбула и других орнамената у суштини одређује да ће источно индијска компанија финансирати у одређеном износу морнарицу, а да ће морнарица обављати оперативне задатке за потребе компаније. Још простије, компанија је изнајмљивала војску за своје потребе. Овакав захват ишао је на руку и држави и компанији. Држава се елегантно решила великих војних издатака који су оптерећивала буџете других европских влада, а ипак је имала респектабилну војну силу. Компанија је, пак, ангажовала војску брзо и ефикасно, без процедуре одобравања, јавних дебата и сличног. Све ово, веома лепо је описао Игор Шафаревич у збирци чланака „Русофобија“. Разоткрили смо тиме намере и сврху британског војевања по Индији. А сада се позабавимо последицама.

Јасно је, да било која индијска провинција није имала статус, као на пример грофовија Сафок, као и да није личила на њу по свом унутрашњем устројству. Очигледно је, такође, да Британци нису својим људима попунили администрацију потребну за управљање пространом и многољудном Индијом, то није ни било могуће. И више од тога, они нису имали намеру да Индију организују на начин који је у том тренутку функционисао у самој Енглеској. Они су, наиме, „поштовали“ локалне обичаје и посебности Индијског потконтинента, с тим што то поштовање, назовимо ствари правим именом, представља својеврсно ремек-дело енглеског цинизма, покварењаштва и подлости.

Основа политике је било одржавање лојалних и слабих режима по ситним провинцијама. Примерице, у провинцији већински насељеној муслиманима подржавали су хинду раџу. Позиција тог раџе била је слаба јер је у сваком тренутку претила побуна, а када би она избила, ту су биле окупационе

трупe да је угуше. Заузврат, раџа је склапао споразуме са источно индијском компанијом по вољи Енглеза, а на штету свог ионако нелојалног становништва. И обрaтно, у већински хинду провинцијама, Енглези су подупирали неког муслиманског кана или султана са једнаким учинком.

У свему, Енглези нису припојили Индију свом царству, нити су њом управљали ефикасним апаратом. Они су, управо супротно, окупационим трупaма контролисали Индију, и то тако да спрече сваку ефикасну локалну управу која би могла да оснажи неку од провинција, и све то са намером да послови компаније буду што уноснији за саму компанију. Са становишта било ког човека од интегритета то се зове одржавање контролисаног хаоса ради безобзирне пљачке. Отприлике од 1800 године привредна регресија трећег света, а посебно Индије поприма драматичне размере, праћене између осталог и потпуним пропадањем и градова и градске мануфактурне производње – о чему се обиље података може наћи у књизи „*The Rise and Fall of the Great Powers*“ Пола Кенедија.

Енглеска управа над Индијом формално је окончана онда када се становништво ујединило (додуше на типично индијски начин, под вођством свеца, а не државника) и онда када је Енглеска била заузета Хитлером, па није била у стању да уложи превише ефектива у одржавање хаоса у Индији. И после две стотине година енглеске управе над Индијом, тамо нема хришћана, и нема људи чији је матерњи језик енглески. Контраст у методима колонизације између Шпаније и Енглеске, једнако је снажан и у последицама.

Индија је узорни пример, али ангажовање трупа ради трговачких интереса налазимо свуда, на пример, када су енглески бродови бомбардовали Нанкинг 1842, јер Кина није хтела да дозволи слободну продају опијума, или када је Америчка флота 1853 упловила у јапанске луке да би натерала Јапан на „отварање“. У Африци су те интервенције слабије изражене јер црнци нису никада имали тај степен организовања као старе азијске или америчке државе, па је војна интервенција ради сламања државне структуре била излишна. Међутим, можемо их наћи на Балкану и блиском истоку, где је у оквиру турског царства пословала оријентална компанија основана по угледу на источно индијску. Третирање Балкана као потенцијалне колоније, не зававајмо се, траје и данас!

И сада можемо дати логичан одговор на питање зашто су се потомци енглеских избеглица већ 1783 побунили у Северној Америци. Уосталом сви знамо да је *casus belli* била бостонска чајанка, протест бацањем товара чаја у море уперен противу царинских оптерећења која су погађала колонисте. Ваља напоменути и то да су та царинска оптерећења била новина, јер су дужи период северно америчке територије биле под заштитом краља, и изузете од намета – краљ је бринуо о стању експанзионог суда. Међутим, са спорим, али сигурним опадањем краљевог утицаја у корист парламента та заштита је одумрла. Дакле, чим су превазишли поделе условљене верским радикализмом, и чим су били у стању да се људски организују колонисти су отерали Енглезе. Најзад, њих сама Енглеска и није третирала као своје, третирала их је као ма коју другу колонију, што можемо видети из поступака британске војске која је покушала да угуши побуну. Таквих примера осим Северне Америке и Индије има још, од Бурског рата, па све до деколонизације црне Африке.

Закључак

Као закључак, енглеска политика у Европи је антиевропска са циљем да спречи настајање хегемона европског копна. Енглеска колонијална политика је базирана на уништавању и растакању снажних државних структура и безобзирном пљачкању.

А какве то везе има са данашњим светом? Велике, јер су данас наследник те политике Сједињене америчке државе које према Европи спроводе политику антируску у основи, а према земљама трећег света политику контролисаног хаоса и безобзирног пљачкања; од подржавања непопуларних хунти по Латинској Америци, преко само номиналне деколонизације Африке, па све до Авганистана и Ирака.

Оно што је још важније за нас јесте да Англосаксонци не сматрају Балкан делом Европе, већ негдашњом интересном сфером оријенталне компаније, која се бавила пословањем по земљама Отоманског царства. Њихова идеја је да никако не дође до успостављања једне јаке државе на Балкану, јер би она могла да се супротстави њиховим пословима. Напротив много малих завађених државица идеална су подлога да они што боље послују. Иако су нашу отаџбину већ смањили на непристојно малу размеру, она још увек може да прерасте у вођу средишњег Балкана. Стога Англосаксонци инстинктивно раде на томе да нашу државу још даље дезинтегришу и што више онеспособе. Ако смо паметни знаћемо шта нам је чинити са њиховим посланицима и агентима.

Драгољуб Ј. Кечкић